

Organizacija, delovne metode in uspešnost pomoči odpuščenim obsojenim osebam¹

Franc Brinc²

V industriji je od kakovosti surovin, uporabljenih postopkov in znanja ljudi, ki so udeleženi v proizvodnem procesu, odločilno odvisna kakovost končnega izdelka. Podobno lahko sklepamo, da je v poboljševalnem sistemu od kakovosti obsojencev odvisen končni uspeh popravilnih prizadevanj. Pri tem pa moramo upoštevati še zaporsko osebje in njegovo znanje ter gmotna sredstva, ki so na voljo za uresničevanje popravilnih nalog. Medtem ko v proizvodnem postopku gmotnih dobrin čisto osebne človeške lastnosti lahko skoraj popolnoma zanemarimo, pa so za uspeh poboljševalnih prizadevanj v delu z obsojenci pogosto odločilne. Že dolgo je znano, da niti sama napredna zakonodaja niti najmodernejše stavbe in druga gmotna opremljenost ne morejo bistveno vplivati na poboljšanje obsojencev in uresničitev namena kazni odvzema prostosti. Za obsojenčevo poboljšanje so odločilna razmerja med osebjem in obsojenci.

Iz vsakdanje prakse dobimo vtis, da je človeku lahko vzeti prostost in vse, kar ga veže na prosto življenje. Prav tako pa je iz popravne prakse že dolgo znano, da je veliko težje vrniti človeka po prestani kazni v prosto življenje poboljšane. Namen sodobnih poboljševalnih sistemov je poboljšanje obsojenca, njegova resocializacija in readaptacija. Pri tem pa se pogosto pozablja, da je resocializacija lahko namen prestajanja kazni le tedaj, če obstaja možnost doseči ta namen, to je, če so bile v opazovanju in proučevanju osebnosti ugotovljene take pozitivne prvine, na katere se opira upravičeno upanje za obsojenčevo readaptacijo. Če pa takih prvin ni ali če izkušnje prejšnjih resocializacijskih prizadevanj kažejo, da zaželjenega namena ni mogoče doseči, je nadaljnje vztrajanje poboljševalnega sistema pri »resocializaciji« obsojenca brez pravega pomena. Pri večkratnih povratnikih ostaja uporaba enakih obravnavajskih postopkov kot prej brez pravega učinka, in v okviru teh tudi uporaba enakih ukrepov pri kazenski pomoči. Pri tem obstaja še vprašanje diferenciacije obravnavanja za različne vrste obsojencev, posebno ker danes še ni znano, kakšno obravnavanje je za kako vrsto osebnosti najuspešnejše.

¹ Ta prispevek predstavlja ustni zagovor, magistrske diplomske naloge z enakim naslovom, ki jo je kandidat zagovarjal 20. 2. 1976 pred komisijo, v kateri so bili prof. dr. Peter Kobe (predsednik), prof. dr. Katja Vodopivec (mentorka) in dr. Vinko Skalar.

² Franc Brinc, magister prava, višji strokovni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

Zaporniška osamitev pozna dve kritični obdobji: prehod s prostosti v zapor in vrnitev na prostost. Ti dve obdobji nista nevarni le za obsojenca samega, temveč tudi za druge osebe v njegovem okolju. Zato mora v poboljševalnem sistemu obstajati posebna služba, ki človeku olajša tako prehod iz prostega življenja v zaporniško, kot tudi njegovo vrnitev v prosto življenje. Kakor ima lahko za človeka daljnosežne neugodne posledice, če ga na začetku zaporniškega življenja pustimo samega in brez potrebne pomoči, ima lahko še hujše posledice, če ga pustimo samega po odpustu na prostost. Za številne obsojence je aretacija največja travma v njihovem življenju in v življenju njihovih družin. Prehod s prostosti je navadno grob, ne toliko telesno, zato pa toliko bolj duševno.

Zapor različno deluje na ljudi, ki so v njem. Nekateri nikoli več ne storijo kaznivih dejanj, drugi postanejo še hujši prestopniki. Razlogov za različno učinkovanje zavora na ljudi sodobna znanost še ni odkrila. Prav tako še ni dovolj znano, kolikšen delež prispeva k poboljševanju obsojencev obravnavanje v kazenskem zavodu in kolikšen delež ima pri tem pomoč obsojencem po odpustu s prestajanja kazni. Vlada pa splošno prepričanje, da pomanjkanje ustrezne pomoči obsojencem po odpustu lahko prispeva k ponovnemu opravljanju kaznivih dejanj, čeprav na drugi strani ponavljajo kazniva dejanja tudi številni izmed tistih odpuščenih obsojencev, ki so po odpustu prejeli ustrezno pomoč.

V prvem delu naloge je prikazan razvoj kazenske pomoči v Jugoslaviji od sredine preteklega stoletja do danes. V tem poročilu je prikazano le sedanje stanje na tem torišču.

Zvezna zakonodaja o izpolnjevanju kazenskih ukrepov je vse do prenehanja veljave leta 1973 določala posebne družbene organe, komisije ali odbore za pomoč odpuščenim obsojencem. Ti organi so ves čas svojega delovanja vso kazensko pomoč naravnali predvsem na dajanje raznih oblik gmotne pomoči, le izjemoma so se ukvarjali s svetovanjem in osebnim vodenjem odpuščenih obsojencev. Svetovanje in vodenje obsojencev pa je ena prvih nalog podobnih teles v tujini, tako na Zahodu kot na Vzhodu. Pri nas je bilo na raznih posvetovanjih omenjeno vprašanje svetovalstva, vendar dosti dalj od razprav in dokazovanja potreb pri tem nikoli nismo prišli. Mogoče je bil to tudi eden izmed razlogov, da delo družbenih organov za pomoč odpuščenim obsojencem nikoli ni resnično zaživelo, ker so odbori večinoma le obravnavali vprašanja

pokazenske pomoči, le redko pa so prihajali v osebni stik z odpuščenimi obsojenci. Pot za čustveno doživljanje problematike odpuščenih obsojencev so le osebni stiki z njimi, dokler ti še prestajajo kazen in po odpustu na prostost.

V dosti državah sodelujejo pri pokazenski pomoči poleg državnih organov še razne prostovoljne organizacije — med temi so še posebno pomembni obiskovalci zapornikov. Prostovoljci darujejo svoj prosti čas in svoja gmotna sredstva ter sebe in svoje človeške lastnosti razdajajo obsojencem, ki najdejo v njih oporo in varstvo.

Pri nas smo z uveljavitvijo republiške zakonodaje o izpolnjevanju kazenskih ukrepov leta 1973 opustili obvezno ustanavljanje posebnih družbenih organov za pomoč odpuščenim obsojencem. Za vso pomoč je danes odgovorna le občinska socialna služba, organizirana v občinskih skupnostih socialnega skrbstva. Tako smo ena redkih dežel v svetu, ki pri pomoči odpuščenim obsojencem ne računa na prostovoljce. Verjetno pa mi ne moremo biti izjema in prav tako je malo verjetno, da pri nas ne bi bilo ljudi, ki imajo občutek za človeško bedo in nemoč ter so pripravljeni pomagati obsojencem, ki jim je poleg gmotne ali celo brez nje potrebna še človeška pomoč v osebnih stiskah in težavah.

Pri organizaciji pokazenske pomoči, smo danes, lahko rečemo, v določenih težavah in sicer v zakonodaji (ne le v Sloveniji temveč tudi v drugih republikah), še bolj pa v praksi. Večina republik je opustila obvezno ustanavljanje posebnih družbenih organov za pomoč odpuščenim obsojencem. Pred tem pa ni bila opravljena nobena resnejša raziskava o delu prejšnjih organov za pomoč odpuščenim obsojencem. Videti je, da so na zakonodajalce v republikah vplivale splošne ocene o neučinkovitosti dela teh organov. Tako smo iz zakonodaje izgubili nekaj, česar nismo še niti prav razvili v praksi, in smo vso skrb za pokazensko pomoč prepustili le občinskim socialnim službam.

Z anketo smo ugotovili, da socialni delavci v občinskih skupnostih socialnega skrbstva čutijo potrebo po vpeljevanju prostovoljcev v delo z odpuščenimi obsojenci. Pokazalo pa se je veliko neujemanje med njihovim navdušenjem za misel o vpeljevanju prostovoljcev na to torišče in težavami pri njenem uresničevanju. Le en socialni delavec izmed 47 anketiranih je izrazil optimizem, da bi bilo tudi pri nas mogoče najti

ljudi, ki bi kot prostovoljci delali z odpuščenimi obsojenci.

V večini drugih držav so prostovoljci na poseben način povezani s poklicnimi delavci pri dajanju pomoči odpuščenim obsojencem. To pomeni, da bi bilo treba tudi pri nas najprej prepričati poklicne socialne delavce o koristnosti in o možnostih za sodelovanje prostovoljcev, šele nato bi lahko misel o prostovoljcih dobila njihovo širšo podporo. Danes imamo pri nas na izbiro dve možnosti: prva je ta, da čakamo na dozorevanje človeške solidarnosti in na spontanost v organiziranju prostovoljcev za pomoč odpuščenim obsojencem; druga možnost pa je, da si osveščeni posamezniki prizadevajo za ustanavljanje raznih organizacij za pomoč obsojencem, npr. ustanavljanje društev za pomoč obsojencem, ustanavljanje klubov bivših obsojencev in podobno.

Nemoč kazenske zakonodaje, kazenskih zavodov in njihovih tretmanskih prizadevanj v preprečevanju kriminalnosti in še posebej povratništva je dokazana in se vsak dan znova kaže z novimi in novimi povratniki; ti postajajo že skoraj edini prebivalci nekaterih naših kazenskih poboljševalnih zavodov. Sedanje stanje lahko omilijo le ljudje sami ne pa kazenska zakonodaja in ne kazenski zavodi. Ljudje bi morali odpuščene obsojence drugače sprejemati kot danes in biti pripravljeni storiti zanje še kaj drugega kot izražati sovraštvo, odpor, zaničevanje in strah. Gre za stališče javnosti do obsojencev in za spreminjanje javnega mnenja na tem torišču.

Obsodba zapušča na obsojencu določen pečat, ljudje pa lahko pripomorejo, da se bivši obsojenec hitreje in z manj spodrsjlaji vrne nazaj v družbo in znova prevzame svoje družbene vloge.

Če naš novi zakon ni določil obveznega ustanavljanja posebnih organov za pomoč odpuščenim obsojencem, to še ne pomeni, da jih ne potrebujemo. Potrebujemo jih, vendar drugačne, kot so bili v preteklosti. Kakšne organe potrebujemo in koliko jih potrebujemo, je treba skrbno proučiti in se potem lotiti njihovega ustanavljanja. Vendar naj to ustanavljanje ne bo od »zgoraj« in prisilno, temveč od »spodaj« in prostovoljno. Ljudje, ki se zavedajo težave in so pripravljeni kaj storiti za njeno reševanje, se morajo združiti in pokazati pot tudi drugim, ki se morda še obotavljajo na tej poti.

V okviru naloge smo želeli ugotoviti, kako se uresničuje z zakonom predvidena pokazenska

pomoč v Sloveniji, kakšno je sodelovanje med kazenskimi zavodi in občinskimi skupnostmi socialnega skrbstva ter kakšno pomoč so prejeli tisti odpuščeni obsojenci, glede katerih so kazenski poboljševalni zavodi občinskim socialnim službam sporočili, da je zanje predviden odpust in da so potrebni pomoči.

Opazovali smo moške polnoletne obsojence, ki so prestali vsaj 6 mesecev prostostne kazni v enem izmed 4 največjih slovenskih kazenskih poboljševalnih zavodov (Celje, Dob, Ljubljana, Maribor). Za 132 obsojencev (20-odstotni vzorec), ki so prestali kazen leta 1974, smo podatke zbrali iz njihovih osebnih spisov v kazenskih poboljševalnih zavodih; s 66 obsojenci (10-odstotni vzorec obsojencev), ki so bili odpuščeni s prestajanja kazni v letu 1975, pa je bil opravljen osebni pogovor največ 7 dni pred njihovim odpustom na prostost. Pri tem moramo poudariti, da smo opravljali popolnoma »slepe« pogovore saj smo o obsojencih vedeli le ime, nismo pa pogledali v njihove spise niti pred pogovorom niti po njem. S primerjavo podatkov o drugih obsojencih, ki smo jih zbrali v osebnih spisih je bilo mogoče njihove odgovore objektivizirati in tako smo kasneje preverjali resničnost odgovorov, ki so jih bili dali obsojenci v pogovoru.

S pregledom osebnih spisov in s pogovorom smo hoteli ugotoviti kolikšen delež obsojencev je imel težave ob odpustu, kakšne so bile te težave in kakšno pomoč so prejeli ob odpustu. Ta namen smo skušali doseči po dveh že omenjenih poteh (s pregledom spisov v kazenskih poboljševalnih zavodih in v občinskih skupnostih socialnega skrbstva ter z intervjujem), še posebej pa smo anketirali socialne delavce, ki delajo z odpuščenimi obsojenci v občinskih skupnostih socialnega skrbstva. Ugotovili smo, da ima 62 % obsojencev ob odpustu težave. Gre predvsem za težave pri zaposlitvi (30 % obsojencev), pri prilagajanju na okolje (24 % obsojencev) pri nastanitvi (8 % obsojencev). Potrebe obsojencev po pomoči so dosti večje, kot jih pa ugotovijo kazenski poboljševalni zavodi.

Ko smo primerjali težave obsojencev z nekaterimi okoliščinami iz njihovega življenja v preteklosti in iz življenja med prestajanjem kazni ter z okoliščinami, ki jih čakajo po odpustu (gre v celoti le za okoliščine, ki so jih povedali sami obsojenci v pogovoru) smo ugotovili skladnost odgovorov; to pomeni, da so težave, ki so jih podali v pogovoru, v resnici obstajale, ne glede na to, ali jih je osebe v kazenskih poboljševalnih zavodih ugotovilo ali ne.

Ker smo ugotovili resničnost teh težav, sklepamo, da so tudi obsojenci, ki so bili odpuščeni s prestajanja kazni leta 1974 in za katere smo podatke o težavah ugotavljali po spisih v kazenskih poboljševalnih zavodih, imeli podobne težave v podobnih razmerjih in tudi ne glede na to, ali je osebe te težave ugotovilo ali ne.

Med težavami za katere so povedali sami obsojenci, se je poleg standardnih in pričakovanih težav pri zaposlitvi in nastanitvi pokazala še zlasti težava pri prilagajanju na okolje po odpustu na prostost. V okviru sedanjih postopkov v socialnem delu malo vemo o načinu reševanja težav obsojencev pri prilagajanju na okolje. Psihologi in socialni delavci bodo morali zato izoblikovati ustrezne metode za odkrivanje in reševanje teh težav. Naše ugotovitve kažejo, da bi bilo take metode mogoče izdelati na podlagi podobnih kazalnikov, kot smo jih uporabili v tej nalogi.

Ob tem se postavlja zlasti vprašanje strokovnega dela z obsojenčevim okoljem med prestajanjem kazni in neposredno ob odpustu. Tu gre predvsem za spreminjanje stališč okolja do obsojenca in za spreminjanje stališč obsojenca do okolja. V ta okvir spada tudi delo z obsojencem in pomoč pri reševanju njegovih osebnih spopadov z družino, starši, otroki in s širšim okoljem, ki dejansko obstajajo ali pa si jih obsojenec le umišlja in jih po odpustu pričakuje.

Čeprav smo ugotovili, da ima večina obsojencev težave ob odpustu, jih kazenski poboljševalni zavodi ugotovijo le za neznamenit delež obsojencev. Kazenski poboljševalni zavodi obveščajo občinske skupnosti socialnega skrbstva o odpustu obsojencev in potrebni pomoči tako malokrat, da večina socialnih delavcev občinskih skupnosti socialnega skrbstva ni mogla oceniti koristnosti teh poročil za načrtovanje in dajanje pokazenske pomoči. Po pregledu 132 spisov, smo ugotovili, da so kazenski poboljševalni zavodi občinskim skupnostim socialnega skrbstva to sporočili le za tri obsojence; med 66 obsojenci, s katerimi je bil opravljen osebni pogovor pa jih je pet vedelo, da so zavodi poslali občinam taka sporočila. Tako stanje otežuje delo občinskih skupnosti socialnega skrbstva in povzroča težave odpuščenim obsojencem, ki iščejo pomoč. Ugotovitve kažejo na pomanjkljivo povezavo med kazenskimi poboljševalnimi zavodi in občinskimi skupnostmi socialnega skrbstva. Ta povezava je prav tako pomanjkljiva že pri pripravi socialnih anket za obsojence ob sprejemu na prestajanje kazni. Ugotovili smo, da so kazenski

poboljševalni zavodi za 132 obsojencev prejeli le 52 socialnih anket, to je manj kot 40 %/o. Pri tem pa smo še ugotovili, da niso izdelana merila, za katere obsojence naj se izdelata socialna anketa, in je to prepuščeno presoji posameznikov, ki pri tem sodelujejo. Po našem mnenju bi socialna anketa lahko pomenila prvi stik med občinsko socialno službo in kazenskim poboljševalnim zavodom. Ta stik bi se ohranil tudi med obsojenčevim prestajanjem kazni, znova pa bi se utrdil ob njegovem odpustu in v pripravah na pokazensko pomoč.

Posebno težavna je priprava obsojencev na odpust. Tu gre za tako imenovano predodpustniško obravnavanje (prerelease treatment); v večini drugih držav mu danes posvečajo čedalje več pozornosti, čeprav so nekatere raziskave že pokazale, da je obsojencem malo do takega programa ter da si večina med njimi želi ob odpustu le denar ali službo.

Ugotovili smo, da je bilo $\frac{4}{5}$ obsojencev odpuščenih s prestajanja kazni, ne da bi se kdo od osebja pogovarjal z njimi o težavah, ki jih bodo imeli po odpustu. Naš pogovor smo opravili v povprečju 3,8 dneva pred dejanskim odpustom obsojencev, zato obstaja možnost, da so se delavci kazenskih poboljševalnih zavodov z njimi pogovarjali še po našem pogovoru ali celo zadnji dan, kot to določa pravilnik o izvrševanju kazni odvzema prostosti (90. člen določa, da se upravnik ali strokovni delavec pogovori z obsojencem preden zapusti zavod, in mu da potrebne nasvete za življenje). Takemu pogovoru za pokazensko pomoč ne pripisujemo posebnega ali celo nobenega pomena, saj je znano, da je obsojenec že dlje časa pred odpustom v zavodu navzoč le še »telesno«, medtem ko je s svojimi mislimi že na prostosti.

Naše ugotovitve lahko ocenimo kot zaskrbljive. Pokazalo se je, da zlasti socialni delavci kazenskih poboljševalnih zavodov nimajo tiste vloge pri pripravi obsojencev na odpust in pri ugotavljanju njihovih potreb po pomoči, kot bi jo od teh delavcev pričakovali. Od 66 obsojencev, je bilo 6 takih, s katerimi so se pogovarjali o težavah po odpustu vzgojitelji, s 6 so se pogovarjali socialni delavci, z enim pa paznik. Iz enega kazenskega poboljševalnega zavoda so bili vsi obsojenci odpuščeni, ne da bi se sploh kdo izmed osebja pogovarjal z njimi o težavah, ki jih čakajo po odpustu. Take pogovore pa je tudi teoretično mogoče pričakovati le, če osebje prej spozna težave, ki jih obsojenci pričakujejo. Za spoznavanje težav obsojencev bi se osebje mo-

ralo truditi, saj iz pripovedi obsojencev nismo dobili vtisa, da bi bili sami pripravljene osebju razlagati svoje težave. Dobili smo celo vtis, da svoje težave raje skrivajo, kot da bi z njimi obremenjevali že tako prezaposleno osebje.

V spisih za 132 obsojencev smo ugotovili, da je zavodsko osebje registriralo, da bi pomoč po odpustu potrebovalo 15 obsojencev (11 %/o), medtem ko je v pogovoru napovedovalo težave 41 (62 %/o) obsojencev. Pri tem se je pokazalo, da se deleži tistih obsojencev po posameznih kazenskih poboljševalnih zavodih, za katere smo v pogovoru ugotovili, da bodo imeli težave po odpustu, med seboj ločijo manj kot deleži obsojencev, za katere so že kazenski poboljševalni zavodi sami ugotovili, da bodo po odpustu potrebovali pomoč.

Izmed 15 obsojencev, za katere so kazenski poboljševalni zavodi ugotovili potrebo po pomoči po odpustu, so 6 obsojencem sami dali vso potrebno pomoč, za 3 so poslali pismena sporočila o potrebni pomoči občinskim skupnostim socialnega skrbstva, 6 obsojencem pa niso dali nikakršne pomoči niti niso poslali sporočila o potrebni pomoči. Kot smo že omenili, jih je od skupno 66 obsojencev, s katerimi je bil opravljen pogovor, 5 odgovorilo, da so kazenski poboljševalni zavodi občinskim skupnostim socialnega varstva poslali pismena sporočila o njihovem odpustu in potrebni pomoči.

Tako smo ugotovili, da so kazenski poboljševalni zavodi pri skupno 198 odpuščenih obsojencih poslali občinam sporočila o odpustu in potrebni pomoči le za 8 obsojencev (4 %/o).

Od 8 sporočil, ki so jih kazenski poboljševalni zavodi poslali občinskim skupnostim socialnega skrbstva, jih je bilo 6 prepoznih, saj so bila poslana dan ali dva pred dejanskim odpustom obsojenca ali po njem, zato se socialne službe niso mogle pripraviti na sprejem obsojencev in zanje storiti kaj koristnega še pred odpustom. Tako so izgubila pravi pomen še tista poročila, ki so jih kazenski poboljševalni zavodi poslali. Ob tem lahko omenimo, da je vseh 8 obsojencev prestalo vso prostostno kazen in da je večina prestala nad eno leto kazni.

Izmed 8 obsojencev je bila večina obravnavana pred sodiščem že v mladostnosti, med njimi je bilo 7 povratnikov. Na občinski socialni službi vodijo spise za večino obsojencev že od prejšnje pokazenske pomoči. Večina izmed 8 odpuščenih obsojencev je torej bila »socialni problem« že pred tem odpustom s prestajanja kazni.

Kazenski poboljševalni zavodi so v svojih poročilih najpogosteje predlagali pomoč obsojencem pri nastanitvi in zaposlitvi. Oblike pomoči, ki so jo odpuščeni obsojenci prejeli, pa so bile bolj skromne. Občinske skupnosti socialnega skrbstva so jim dale nekatere druge oblike pomoči, najmanj pa pomoči pri zaposlitvi in nastanitvi. Socialni delavci so pobudo glede zaposlitve v večini primerov popolnoma prepustili samim odpuščenim obsojencem, čeprav so bili med njimi tudi večkratni povratniki, ki tudi pred storitvijo kaznivega dejanja niso bili v službi ali še sploh nikoli niso bili redno ali za daljši čas zaposleni. Zato si tudi zdaj niso mogli sami urediti dela in bi bili predvsem pri tem potrebovali veliko pomoč in spodbude.

Še največ pomoči so občinske skupnosti socialnega skrbstva dale odpuščenim obsojencem pri preživljanju, čeprav je denarna pomoč le redkim zadoščala za skromno preživljanje.

Delo občinskih skupnosti socialnega skrbstva z 8 odpuščenimi obsojenci, za katere so kazenski poboljševalni zavodi poslali ustrezna sporočila o odpustu in potrebni pomoči, smo lahko le v dveh primerih ocenili za ustrezno. V teh primerih so socialni delavci vložili veliko truda in osebne prizadevnosti za reševanje življenjskih težav odpuščenih obsojencev. V obeh primerih je bila obsojencem dana ustrezna in zadostna pomoč.

Z dvema odpuščenima obsojencema sploh ni bil navezan stik, ker se nista zglasila za pomoč. V drugih 4 primerih pa je bila pomoč socialne službe vsebinsko tako drugačna od predlagane, pa tudi uporabljene metode so bile strokovno pomanjkljive, da te pomoči nismo mogli oceniti za ustrezno.

Naše ugotovitve o delu občinskih skupnosti socialnega skrbstva z odpuščenimi obsojenci kažejo, da ne držijo v celoti tiste trditve, ki se že kot klasične ponavljajo v raznih poročilih o pokazenski pomoči, da je namreč socialna služba neuspešna in da pomoči odpuščenim obsojencem sploh ne daje ter da zato ostajajo prepuščeni sami sebi. Naš skromni poskus ugotavljanja dejavnosti občinskih skupnosti socialnega skrbstva tega ne more potrditi. Po naših ugotovitvah so občinske skupnosti socialnega skrbstva pripravljene pomagati odpuščenim obsojencem in za to dajejo tudi ustrezna denarna sredstva. Uspešnost te pomoči pa ni in nikakor ne more biti odvisna od teoretične in praktične usmerjenosti, pripravljenosti in usposobljenosti socialnih delavcev, temveč je odvisna še od dosti drugih okoliščin,

ki jim je odpuščeni obsojenec izpostavljen v svojem življenjskem okolju.

Hkrati smo ugotovili, da je le »golo« pošiljanje sporočil občinskim skupnostim socialnega skrbstva o odpustu in pomoči obsojencem za uspešno sodelovanje med tema službama dosti premalo. Od kakovosti tega sodelovanja pa je lahko odločilno odvisno, ali bodo odpuščeni obsojenci dobili tisto pomoč, ki jo najbolj potrebujejo in ki jim bo najbolj koristila pri njihovem vračanju v družbo po prestani prostostni kazni.

V zadnjem delu naloge so prikazani še nekateri podatki o tistih socialnih delavcih pri občinskih skupnostih socialnega skrbstva, ki skrbijo za pokazensko pomoč.

Ugotovili smo, da z odpuščenimi obsojenci dela še 30 % nešolanih socialnih delavcev. Pomanjkanje strokovne izobrazbe nekako nadomeščajo z daljšimi delovnimi izkušnjami. Iz odgovorov socialnih delavcev o številu obravnavanih odpuščenih obsojencev v določenem časovnem obdobju lahko sklepamo, da prosi na socialni službi za pomoč nekajkrat več obsojencev, za katere kazenski poboljševalni zavodi niso poslali z zakonom predpisanih poročil o odpustu in potrebni pomoči, kot pa je tistih, za katere so taka poročila poslali.

Socialni delavci so med ovirami znotraj svoje službe najbolj poudarjali pomanjkanje časa za delo z odpuščenimi obsojenci. Na drugi strani pa smo ugotovili, da delovna obremenitev anketiranih socialnih delavcev ni zelo velika, saj jih je več kot polovica letno obravnavala manj kot tri odpuščene obsojence, skoraj tri četrtine socialnih delavcev pa so obravnavale po manj kot 5 odpuščenih obsojencev v enem letu. Zato se postavlja vprašanje objektivnosti pomena, ki so ga socialni delavci pripisali pomanjkanju časa za delo z odpuščenimi obsojenci. Hkrati postavljamo zahtevo, da bi morali socialni delavci posvetiti obsojencem več skrbi že v času prestajanja kazni. To pa je mogoče doseči le z boljšo teoretično in praktično pripravljenostjo socialnih delavcev, saj smo med drugim ugotovili, da so nekatere odgovore razvrščali drugače, kot smo od njih teoretično pričakovali; npr. odgovori na vprašanja, kateri obsojenec potrebuje ob odpustu največ pomoči glede na vrstni red prestane kazni, v kolikšnem času po odpustu se mora odpuščeni obsojenec zaposliti; pomembnost posameznih ovir, znotraj in zunaj službe itd. Socialni delavci bi morali še bolj spoznati, da so odpuščeni obsojenci pogosto bolj potrebni tople in razumevajoče

besede in spodbude kot pa samo gmotne pomoči. Socialni delavci ostajajo odpuščenim obsojencem pogosto bolj v spominu po svojem razmerju do njih in po prizadevanjih kot pa samo po višini podeljene denarne pomoči.

Nekatere ovire znotraj in zunaj socialne službe, ki so jih omenili socialni delavci glede dela z odpuščenimi obsojenci, bi bilo mogoče vsaj relativno dobro rešiti že z drugačno organizacijo dela znotraj socialne službe. Socialni delavci očitno pripisujejo premajhen pomen strokovnemu znanju in delovnim izkušnjam pri dajanju pomoči odpuščenim obsojencem. Socialno delo je strokovno delo, v okviru tega pa zahteva dajanje pokazenske pomoči še dodatno usposabljanje, a so ga bili doslej deležni le redki socialni delavci. Nekatera stališča socialnih delavcev bi lahko ocenili že za teoretično in praktično dvomljiva, saj lahko škodujejo tudi samim odpuščenim obsojencem. Pri tem se zavedamo, da je od nekaterih stališč socialnih delavcev, ki sodelujejo pri načrtovanju in dajanju pokazenske pomoči, lahko odločilno odvisna celotna politika pokazenske pomoči, s tem pa tudi širša kriminalna politika. Zato bo treba bolj kot doslej poskrbeti za oblikovanje enotnih teoretičnih in praktičnih pojmovanj glede pokazenske pomoči, sicer na tem torišču ne moremo pričakovati boljših uspehov kot doslej.

Učinkovita pokazenska pomoč, je ena izmed poti sodobne kriminalne politike za preprečevanje povratništva, čeprav ta pomoč ni in ne more biti namenjena ali podrejena le temu namenu. Je in mora ostati eden izmed načinov pomoči človeku v stiski. Biti mora izraz solidarnosti med ljudmi in temeljiti mora na socialističnem humanizmu. Prizadevati si moramo, da se ta pomoč povzpne nad državne in samo formalne organizme ter da bodo v njej tudi sami obsojenci začutili nekaj več kot le uradniško dolžnost posameznikov in države kot celote; začutili naj bi, da se jim pomoč daje še iz drugih nagibov, ne le iz bojazni da ne postanejo povratniki. Večina obsojencev si ni prosto izbirala svoje življenjske poti v smeri prestopništva, številni med njimi si tudi večkrat zaželeli presekati zaprti življenjski krog »zapor — prostost — zapor«, vendar so preslabotni, da bi jim to uspelo pa tudi njihovi že tako skromni poskusi naletijo v okolju na preveč ovir in premalo podpore. Večina obsojencev po nekaj neuspešnih poskusih nima več niti moči, da bi v življenju sploh skušali doseči uspehe še kje drugje kot v prestopništvu. Vsaka nova obsodba pa pogloblja družbeni prepad med obsojencem

in okoljem, ki mu pripada in v katerem bi moral izpolnjevati svoje družbene vloge, tako da je njegovo vračanje v družbo čedalje težje.

Naše ugotovitve kažejo:

1. Z zakonom določeni postopki v načrtovanju in uresničevanju pokazenske pomoči se v praksi pomanjkljivo izpolnjujejo in obstaja veliko neujemanje med zakonodajo in prakso, dosti večje, kot smo ga pričakovali.

2. Odpuščeni obsojenci imajo veliko več težav, kot jih ugotovijo kazenski popoljševalni zavodi pred odpustom obsojencev na prostost. Zato odpuščeni obsojenci sami prosijo za pomoč na občinskih skupnostih socialnega skrbstva, ne da bi bile te skupnosti poprej dobile od kazenskih popoljševalnih zavodov poročila o odpustu obsojencev in potrebni pomoči.

3. Delovne metode pri načrtovanju in uresničevanju pokazenske pomoči v praksi kazenskih popoljševalnih zavodov in občinskih skupnosti socialnega skrbstva še niso izdelane in ne utrjene.

4. Pri pokazenski pomoči so pomanjkljivosti tako v delu kazenskih popoljševalnih zavodov kot v delu občinskih skupnosti socialnega skrbstva. Posebno je premalo sodelovanja med tema službama; to škoduje odpuščenim obsojencem.

5. Potrebe po pokazenski pomoči ne rastejo z dolžino prestane kazni. Pomoč potrebujejo v podobnih deležih obsojenci, ki so prestali krajše kazni in tisti z daljšimi kaznimi. To pomeni, da vsaka prostostna kazen zapušča na obsojencu določeno znamenje, ki se mu obsojenec ne more izogniti, sprejeti ga mora nase in z njim nekaj časa po odpustu živeti. To znamenje (»biti obsojenec«) povzroča obsojencem podobne težave, ne glede na dolžino prestane kazni. Večina obsojencev zato po odpustu potrebuje pomoč. Tisti, ki dajejo pokazensko pomoč, pa morajo zaupati, da je v obsojencih še veliko dobrega, vedeti morajo da obsojenci gojijo veliko upov za prihodnje življenje, številni želijo spremeniti svoje življenje, večina pa je preslabotna ali že kar nezmožna storiti kaj, da bi se iztrgali iz zaprtega življenjskega kroga. Veliko obsojencev si želi, da bi bili boljši in drugačni. Vendar je čas prostosti številnim le kratko odmerjen — ne zato, ker si je ne bi želeli, temveč zato, ker so že osebno in čustveno preveč prizadeti, ker so v življenju doživeli le malo pozitivnih spodbud, pač pa veliko razočaranj, razvrednotenj, poni-

žanj, zaznamovanj in padcev, od katerih si niso več opomogli, da bi bili zmožni dvigniti se v normalno življenje. Pokazenska pomoč je nji-

hovo pogosto še edino upanje, da se dvignejo v življenje in si pridobijo svoj izgubljeni družbeni status.

UDC 343.87

Organization, Methods of Work, and Efficiency of the Help Rendered to the Ex-Convicts

The postpenal help represents one of the meaningful questions of every modern penal policy. In Yugoslavia special agencies have been responsible for the postpenal help. This was in the 1951 to 1973 period, whereas after that the federal jurisdiction has ceased in this respect and most of the republics have stopped organizing these agencies. Today the postpenal help makes part of the communal social service's job. Volunteers usually do not help there.

After-release problems are much more usual than the prison personnel seem to realize. That is why ex-convicts tend to seek help by themselves — loo-

king for adequate services in the commune. While most of them would need this help, they usually do not get it. The need for the postpenal help does not increase with the length of the sentence, for every sentence leaves its stigma on the ex-convict. This stigma prevents the ex-con to get involved with his former social roles. Especially, social workers should be enabled to work with ex-convicts, while public opinion ought to be influenced through the mass media. One of the possible ways in this respect is to call upon the volunteers to help with the postpenal services.